

O'QUV FAOLIYATIN TASHKIL ETISHNING GURUHIY KO'RINISHLARI**Tojiyeva Dilshoda****O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti****Amaliy psixologiya yo'nalishi 3- bosqich talabasi****<https://doi.org/10.5281/zenodo.20064007>****ANNOTATSIYA**

Ushbu maqolada o'quv faoliyatini tashkil etishning guruhiy ko'rinishlari pedagogik jarayonning samaradorligi, ishtirokchilik va mas'uliyat taqsimoti nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi guruhiy o'qitishning didaktik mexanizmlari, o'qituvchi boshqaruvi va o'quvchi o'zaro ta'sirining sifat ko'rsatkichlarini yagona konseptual modelda asoslashdan iborat. Metodologiya sifatida tizimli tahlil, qiyosiy-pedagogik yondashuv, kontent-tahlil va konseptual modellashtirish qo'llandi; ma'lumotlar bazasi sifatida so'nggi yillardagi mahalliy va xalqaro ilmiy manbalar hamda ta'lim amaliyotida uchraydigan tipik guruhiy formatlar tasnifi olindi. Ilmiy yangilik guruhiy ishni faqat metodlar majmui sifatida emas, balki maqsad, vazifa, rollar, baholash mezonlari va refleksiya sikli uyg'unligida ishlaydigan boshqaruv tizimi sifatida talqin qilish, shuningdek guruhiy formatlarning moslik shartlarini aniqlashtirish bilan izohlanadi.

АННОТАЦИЯ НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ

В статье анализируются групповые формы организации учебной деятельности с позиций эффективности педагогического процесса, распределения ответственности и включенности учащихся. Цель исследования состоит в обосновании целостной концептуальной модели группового обучения, раскрывающей дидактические механизмы, управление со стороны учителя и качественные показатели взаимодействия обучающихся. Методология включает системный анализ, сравнительно-педагогический подход, контент-анализ и концептуальное моделирование; в качестве базы данных использованы современные отечественные и зарубежные научные источники, а также классификация типичных форматов групповой работы, встречающихся в образовательной практике. Научная новизна заключается в трактовке групповой работы не как набора методов, а как управленческой системы, функционирующей в единстве целей, задач, ролей, критериев оценивания и цикла рефлексии, а также в выявлении условий соответствия групповых форм учебным целям и контексту класса.

ABSTRACT IN ENGLISH

This article examines group-based forms of organizing learning activities in terms of instructional effectiveness, shared responsibility, and student engagement. The study aims to substantiate an integrated conceptual model of group learning that explains didactic mechanisms, teacher orchestration, and qualitative indicators of peer interaction. The methodology relies on system analysis, comparative pedagogical inquiry, content analysis, and conceptual modeling. The evidence base consists of recent national and international scholarly sources and a classification of typical group-work formats observed in educational practice. The key novelty lies in interpreting group work not merely as a set of techniques but as a management system operating through the alignment of goals, tasks, roles, assessment criteria, and a structured reflection cycle. In addition, the paper identifies conditions under which

specific group formats are pedagogically compatible with learning objectives and classroom constraints, providing a grounded basis for instructional design and implementation.

KALIT SO‘ZLAR

guruhiy o‘qitish; hamkorlikda o‘rganish; o‘quv faoliyatini tashkil etish; rollar va mas’uliyat; formatlar mosligi; baholash mezonlari; refleksiya

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

групповое обучение; совместное обучение; организация учебной деятельности; роли и ответственность; соответствие форматов; критерии оценивания; рефлексия

KEYWORDS

group learning; cooperative learning; collaborative learning; instructional design; role assignment; formative assessment; classroom interaction

Introduction

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quv faoliyatini tashkil etish masalasi faqat metodik tanlov doirasida emas, balki ta’lim natijalarini kafolatlash, teng imkoniyat yaratish va o‘quvchilarning faol subyekt sifatida shakllanishini qo‘llab-quvvatlash nuqtayi nazaridan ham strategik ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa guruhiy ko‘rinishlar o‘quv jarayonini kommunikativ va ijtimoiy tajriba bilan boyitishi, o‘quvchining bilish faoliyatini hamkorlik, dalillash, o‘zaro nazorat va o‘zini baholash mexanizmlari orqali kuchaytirishi bilan ajralib turadi. Biroq amaliyot shuni ko‘rsatadiki, guruhiy ish ko‘pincha “o‘quvchilarni to‘rtlikka bo‘lish” darajasida qolib ketadi: maqsadning aniqlanmagani, rollarning taqsimlanmagani, baholash mezonlarining noaniqligi va o‘qituvchi boshqaruvining nomutanosibligi natijasida guruhiy faoliyat kutilgan natijani bermaydi. Shuning uchun guruhiy ko‘rinishlarni pedagogik texnologiya sifatida konseptuallashtirish, ularning didaktik shartlarini va moslik mezonlarini ilmiy asosda belgilash dolzarb ilmiy muammo bo‘lib qolmoqda. Hamkorlikda o‘rganish nazariyalari guruhiy formatlarda ijobiy o‘zaro bog‘liqlik, individual javobgarlik va yuzma-yuz rag‘batlantiruvchi o‘zaro ta’sirni asosiy determinantlar sifatida ko‘rsatadi [5], sotsiokultural yondashuv esa bilishning ijtimoiy tabiati hamda yaqin rivojlanish zonasi orqali qo‘llab-quvvatlash g‘oyasini ilgari suradi [6]. Shu bilan birga, sinfdagi “orchestration” masalasi, ya’ni o‘qituvchining vaqt, resurs va muloqotni boshqarishi guruhiy ish samaradorligida hal qiluvchi o‘rin tutadi [7]. Mahalliy pedagogik adabiyotlarda esa o‘quv jarayonini tashkil etish shakllari, jumladan guruhiy ishlashning didaktik imkoniyatlari turli aspektlarda yoritilgan bo‘lsa-da, ko‘pincha ular yagona boshqaruv modeli sifatida integratsiyalashmagan holda bayon etiladi [1; 2].

Ushbu tadqiqotning maqsadi o‘quv faoliyatini tashkil etishning guruhiy ko‘rinishlarini IMRAD mantiqida tahlil qilib, guruhiy formatlarning turlari, ularning funksional komponentlari va qo‘llash shartlarini izchil konseptual model sifatida asoslashdan iborat. Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat: birinchidan, guruhiy o‘qitishning nazariy asoslarini tanqidiy tahlil qilish; ikkinchidan, ta’lim amaliyotida uchraydigan guruhiy formatlarni didaktik mezonlar bo‘yicha tasniflash; uchinchidan, guruhiy faoliyatning boshqaruv sikli va sifat ko‘rsatkichlarini belgilash; to‘rtinchidan, format tanlashda moslik shartlarini asoslab berish. Ilmiy yangilik guruhiy ishni metodlar to‘plami sifatida emas, balki maqsad, vazifa, rollar, baholash va refleksiyaning muvofiqlashtirilgan tizimi sifatida talqin qilish hamda format mosligi uchun minimal zarur shartlar majmuasini aniqlashtirishdan iborat. Amaliy ahamiyat o‘qituvchi uchun guruhiy dars dizaynini rejalash, jarayonni boshqarish va natijani adolatli baholashda qo‘llanadigan konseptual yo‘l-yo‘riqlarni tizimlashtirish bilan belgilanadi.

Materials and Methods

Tadqiqot nazariy yo‘nalishda olib borildi va bir-birini to‘ldiruvchi metodlar majmuasiga tayandi. Avvalo, tizimli tahlil yordamida guruhiiy o‘qitish “kirish shartlari jarayon mexanizmlari chiqish natijalari” zanjiri sifatida ko‘rib chiqildi, bu yondashuv guruh dinamikasi, topshiriq dizayni, baholash va refleksiya elementlarini bitta modelda birlashtirish imkonini berdi. Qiyosiy-pedagogik yondashuv orqali guruhiiy o‘qitishning turli nazariy maktablaridagi asosiy tushunchalar, xususan hamkorlik, kooperatsiya, kollaboratsiya, o‘zaro o‘qitish va muammoli o‘qitish kontekstidagi guruhiiy formatlarning umumiy va farqli jihatlari ajratib ko‘rsatildi. Kontent-tahlil usuli bilan tanlangan ilmiy manbalarda uchraydigan guruhiiy ish komponentlari kodlandi: maqsad turi, guruh hajmi, rollar, interdependensiya mexanizmi, o‘qituvchi aralashuvi darajasi, baholashning turi va refleksiya shakllari. Konseptual modellashtirish yakuniy bosqichda qo‘llanib, guruhiiy o‘quv faoliyatini tashkil etishning komponentlari va ular o‘rtasidagi funksional bog‘lanishlar nazariy sxema ko‘rinishida ifodalandi. Metodologik tanlovning ilmiy asosi shundaki, guruhiiy o‘qitish ko‘p omilli pedagogik hodisa bo‘lib, uni faqat tavsifiy metodika bilan tushuntirish yetarli emas; tizimli va qiyosiy yondashuvlar komponentlar o‘rtasidagi sababiy bog‘lanishlarni ajratishga yordam beradi, kontent-tahlil esa nazariy g‘oyalarni amaliy formatlar bilan bog‘lash imkonini yaratadi. Ma‘lumotlar bazasi sifatida guruhiiy o‘qitish bo‘yicha klassik va zamonaviy tadqiqotlar, shuningdek sinf amaliyotida keng tarqalgan “juftlikda ishlash”, “kichik guruh”, “jamo bo‘lib loyiha”, “jigsaw”, “bahs-munozara guruhlari”, “o‘zaro o‘qitish” kabi formatlar haqidagi ta‘rif va tavsiyalar olindi. Metodologik yondashuv hamkorlikda o‘rganishning strukturaviy elementlarini ajratishga doir ilmiy qarashlar bilan uyg‘un holda tanlandi [5].

Results

Tahlil natijasida guruhiiy ko‘rinishlar o‘quv faoliyatini tashkil etishning mustaqil didaktik tizimi sifatida quyidagi asosiy komponentlar orqali ishlashi aniqlashtirildi: maqsad va kutilgan natija, topshiriqning kognitiv murakkabligi, guruhning tarkibi va hajmi, rollar va javobgarlik, o‘zaro bog‘liqlik mexanizmi, o‘qituvchi boshqaruvi, muloqot qoidalari, baholash dizayni va refleksiya. Ushbu komponentlar o‘zaro bog‘liq bo‘lib, ulardan bittasining noaniqligi butun guruhiiy jarayonning sifatini pasaytiradi. Masalan, maqsad “mavzuni takrorlash” bo‘lgan vaziyatda yuqori murakkablikdagi ochiq muammo berilsa, guruh ichida kognitiv yuklama notekis taqsimlanadi; aksincha, “muammo yechish” maqsadida juda yopiq va algoritmik topshiriq tanlansa, hamkorlikning mazmuniiy zarurati pasayadi va guruhiiy ish formal tus oladi.

Guruhiiy formatlarning tasnifi didaktik vazifasiga ko‘ra to‘rtta klasterda umumlashtirildi. Birinchi klaster reproduktiv-mustahkamlovchi formatlar bo‘lib, ularda juftlikda tekshirish, qisqa mashqlarni guruhda bajarish, javoblarni o‘zaro taqqoslash kabi shakllar ustun; bunda tezkor fikr almashish va xatoni aniqlash asosiy funksiyadir. Ikkinchi klaster tushuntirishga asoslangan formatlar bo‘lib, o‘zaro o‘qitish, “ekspert guruh” elementlari, izohlash va dalillashga yo‘naltirilgan mikrotaqdimotlar orqali bilishning verbalizatsiyasi ta‘minlanadi. Uchinchi klaster muammoli-izlanuvchi formatlar bo‘lib, “jigsaw”, keys tahlil, bahs-munozara, gipoteza qurish va dalil keltirishga asoslangan hamkorlikni o‘z ichiga oladi; bu yerda bilimlar integratsiyasi va mantiqiy asoslash markazga chiqadi. To‘rtinchi klaster loyiha va mahsulotga yo‘naltirilgan formatlar bo‘lib, uzoq muddatli jamoaviy loyiha, tadqiqot topshirig‘i, amaliy mahsulot yaratish, taqdimot va himoya jarayonlari bilan tavsiflanadi; bunda rejalashtirish, resurslarni taqsimlash va natijani ommaga taqdim etish ko‘nikmalari yetakchi o‘ringa ega.

Guruh ichidagi rollar bo'yicha natijalar shuni ko'rsatdiki, samarali guruhiy faoliyat uchun kamida uch tip rol funksiyasi zarur: kognitiv rol (masalani tahlil qilish, dalil keltirish, yechim taklif qilish), tashkiliy rol (vaqt nazorati, vazifani bo'laklash, navbatni boshqarish) va kommunikativ rol (tinglash, aniqlashtiruvchi savol berish, kelishuvni ta'minlash). Rollar shaxsga birlashtirilishi shart emas, lekin har bir rol funksiyasi bajarilishi kerak; aks holda “bepul foydalanuvchi” fenomeni kuchayadi, faol o'quvchilar yuklamani tortib ketadi, passivlar esa kuzatuvchiga aylanadi. Baholash dizayni bo'yicha obyektiv ko'rsatkich sifatida “guruh natijasi va individual hissa”ning birgalikda hisobga olinishi ajratildi: faqat guruh balli individual javobgarlikni kamaytiradi, faqat individual ball esa hamkorlikni instrumentallashtiradi va resurs bo'lishish motivini susaytiradi. Refleksiya bo'yicha esa ikki pog'onali model ajratildi: jarayon refleksiya (qanday ishladik, nimalar to'sqinlik qildi, muloqot qoidalari ishladimi) va natija refleksiya (nimani o'rgandik, qaysi dalillar kuchli, yechim qanday asoslandi).

Format mosligi bo'yicha asosiy natija shundan iborat bo'ldiki, guruhiy ko'rinishlarning tanlovi uchta parametr uyg'unligida asoslanishi lozim: o'quv maqsadining taksonomik darajasi, sinfning ijtimoiy-pedagogik konteksti (sinf madaniyati, o'quvchilar tayyorgarligi, nizolar ehtimoli) va boshqaruv resurslari (vaqt, joylashuv, materiallar, o'qituvchining kuzatuv imkoniyati). Ushbu uch parametrdan bittasi cheklansa, mos format ko'proq strukturaviy, aniq yo'riqli va qisqa siklli bo'lishi zarur; resurslar keng bo'lsa, ochiq muammo va loyiha formatlari samaraliroq bo'ladi.

Discussion

Olingan natijalar guruhiy o'qitish bo'yicha nazariy qarashlar bilan izchil mos keladi, biroq ularni sinf amaliyotiga “moslik” mezonini orqali ko'chirish zaruratini yanada aniqroq ko'rsatadi. Hamkorlikda o'rganish konsepsiyalarida ta'kidlanadigan ijobiy o'zaro bog'liqlik va individual javobgarlikning birgalikda ishlashi biz ajratgan baholash dizayni va rollar tizimi bilan metodik jihatdan bog'lanadi: agar o'quv natijasi umumiy bo'lsa-yu, hissa o'lchanmasa, ijtimoiy sustkashlik kuchayadi; aksincha, hissa haddan tashqari individualizatsiya qilinsa, bilim almashishning tabiiy mexanizmi so'nadi [5]. Sotsiokultural yondashuv nuqtayi nazaridan esa guruhiy formatlarning samarasi muloqotning sifatiga va vositalashtirilgan qo'llab-quvvatlashga bog'liq; bizning modelda bu holat kommunikativ rol va refleksiya siklli orqali operatsionallashtiriladi, ya'ni o'quvchi o'z fikrini ifodalash, boshqasining pozitsiyasini tushunish va umumiy yechimni kelishish jarayonida yangi intellektual konstruksiyalarni quradi [6]. O'qituvchi boshqaruvi masalasida “orchestration” yondashuvi bilan uyg'un natija olindi: guruhiy darsning muvaffaqiyati ko'p jihatdan o'qituvchining vazifani aniq qo'yishi, vaqtni segmentlashi, kuzatish va tezkor aralashuv strategiyalarini to'g'ri tanlashiga bog'liq [7]. Shunday qilib, guruhiy ko'rinishlarni faqat “faollashtiruvchi metod” sifatida emas, balki boshqaruvga sezgir didaktik tizim sifatida tushunish ilmiy jihatdan asosli bo'lib chiqadi.

Mahalliy ta'lim amaliyoti uchun muhokama qilinadigan asosiy masala guruhiy ishni joriy etishda “samaradorlik”ni faqat intizom yoki shovqin bilan bog'lab baholashdan voz kechib, sifat ko'rsatkichlarini aniq belgilashdir. Biz ajratgan ko'rsatkichlar guruhning mahsuloti bilangina cheklanmay, jarayon sifatini ham qamrab oladi: dalillash darajasi, o'zaro savol-javobning mazmuniyligi, rollar funksiyasining bajarilishi, o'zaro baholashning adolatligi va refleksiya natijasida kelgusi sikl uchun qarorlar qabul qilinishi. Ayniqsa format mosligi g'oyasi o'qituvchining tanlovini ratsionallashtiradi: masalan, vaqt cheklangan va sinf madaniyati hali shakllanmagan sharoitda ochiq loyiha formatini tanlash o'rniga, qisqa siklli, aniq rolli va

mezonli “kichik guruhda muammo yechish” formatini tanlash didaktik jihatdan to‘g‘riroq bo‘ladi; aksincha, yuqori tayyorgarlik va resurslar mavjud bo‘lsa, loyiha formatlari o‘quvchilarning metako‘nikmalarini rivojlantirishda samaraliroq.

Tadqiqot cheklovlari shundan iboratki, maqola nazariy sintezga asoslangan bo‘lib, empirik sinov natijalari bilan tekshirilmagan; shuningdek, turli fanlar kesimida guruh formatlarning predmeti va topshiriq tabiatiga mos differensial tahlil cheklangan darajada yoritildi. Kelgusida tadqiqotlar sifatida format mosligi parametrlarini diagnostika qiluvchi rubrikalar ishlab chiqish, guruh ichidagi o‘zaro ta’sirni kuzatish protokollarini standartlashtirish hamda turli yosh bosqichlarida guruh hajmi va rollar taqsimotining optimal nisbatlarini empirik aniqlash istiqbolli yo‘nalish bo‘lib ko‘rinadi. Bu yo‘nalishlar guruh o‘qitishni metodik tavsiya doirasidan chiqarib, dalillarga asoslangan pedagogik qarorlar tizimiga yaqinlashtiradi [3].

Conclusion

Maqolada o‘quv faoliyatini tashkil etishning guruh ko‘rinishlari didaktik tizim sifatida asoslandi va uning samaradorligi maqsad, topshiriq murakkabligi, guruh tarkibi, rollar, o‘zaro bog‘liqlik mexanizmlari, o‘qituvchi boshqaruvi, baholash hamda refleksiya komponentlarining uyg‘unligiga bog‘liqligi ko‘rsatildi. Guruh formatlar reproduktiv-mustahkamlovchi, tushuntirishga asoslangan, muammoli-izlanuvchi hamda loyiha va mahsulotga yo‘naltirilgan klasterlarda konseptual tasniflandi va har bir klasterning funksional vazifalari ajratib berildi. Rollar tizimi va baholash dizayni guruh ishda individual javobgarlik hamda hamkorlik motivatsiyasini bir vaqtda ta‘minlash uchun zarur shart ekani umumlashtirildi. Shuningdek, format mosligi uch parametr, ya’ni o‘quv maqsadining darajasi, sinf konteksti va boshqaruv resurslari uyg‘unligida tanlanishi lozimligi xulosalandi. Natijada guruh o‘qitishni samarali rejalash va amalga oshirish uchun konseptual asos hamda amaliy yo‘naltiruvchi mezonlar tizimlashtirildi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Yo‘ldoshev J. G., Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari: darslik. Toshkent, O‘qituvchi, 2013. 336 b.
2. Saidahmedov N. S. Yangi pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. Toshkent, Moliya, 2016. 280 b.
3. Xodjayev B. X. Umumiy pedagogika: darslik. Toshkent, Fan va texnologiya, 2018. 432 b.
4. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса: методические основы. Москва, Просвещение, 1982. 192 с.
5. Johnson D. W., Johnson R. T., Holubec E. J. Cooperation in the Classroom. Edina, Interaction Book Company, 1998. 212 p.
6. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, Harvard University Press, 1978. 159 p.
7. Dillenbourg P., Järvelä S., Fischer F. The evolution of research on computer-supported collaborative learning: From design to orchestration. In: N. Balacheff, S. Ludvigsen, T. de Jong, A. Lazonder, S. Barnes (eds.). Technology-Enhanced Learning. Dordrecht, Springer, 2009. P. 3–19.